

УДК 7.01. (477.86):738.6

Морозова Ольга Володимирівна
старша наукова співробітниця
відділу давньої історії та археології,
Рівненський обласний краєзнавчий музей
(Рівне, Україна)
olga.morozluts79@gmail.com

Olha V. Morozova
senior research fellow,
Department of Ancient History and Archaeology,
Rivne Regional Museum of Local Lore
(Rivne, Ukraine)

ПОРЦЕЛЯНОВА ПЛАСТИКА У ФОНДАХ РІВНЕНСЬКОГО ОБЛАСНОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ

PORCELAIN FIGURINES IN THE FUNDS OF RIVNE REGIONAL MUSEUM OF LOCAL LORE

Анотація

Метою цього дослідження було атрибутування колекції порцелянової пластики з фондів Рівненського обласного краєзнавчого музею. Вдалося з'ясувати, що музей має рідкісні зразки скульптури, виготовленої на заводах Російської імперії, а також у 1950–1960-ті рр. в Україні, у період розквіту порцелянового виробництва.

Ключові слова: порцелянова пластика, Рівненський обласний краєзнавчий музей, скульптура, клеймо.

Abstract

The purpose of this study is to attribute the collection of porcelain plastic in the funds of Rivne Regional Museum of Local Lore. It was found out that the museum has rare specimens of sculpture made at the factories of the Russian Empire and in Ukraine in the 1950–60's, in the period of the greatest flourishing of porcelain production.

Key words: porcelain plastic, Rivne Regional Museum of Local Lore, sculpture, branding.

Постановка проблеми. Серед творів декоративно-прикладного мистецтва порцелянова пластика займає особливе місце. Оприлюднення зразків порцелянової пластики із зібрань музеїв України має важливе значення, оскільки спонукає науковців їх досліджувати та формує у відвідувачів музею їх розуміння, як культурного надбання. В умовах майже повного припинення виробництва порцелянової пластики постає питання збереження виробів у музеях, пошуки зразків для поповнення музейних колекцій, а також наукові студії з означеної проблеми.

Аналіз досліджень і публікацій. Порцелянову пластику – продукцію українських підприємств – у своїх працях розглядали дослідники О. Школьна¹, А. Титаренко², Н. Ревенко³, О. Корусь⁴, автори довідкового видання “Марки советского фарфора, фаянса и майолики”⁵.

Інтернет-ресурси містять публікації практичного характеру, зокрема про корецьку порцеляну, як європейський тренд XVIII ст., а також про виставки порцеляни в Рівненському обласному краєзнавчому музеї (далі – РОКМ)⁶, у Державному історико-культурному заповіднику м. Острога, у Львівському музеї етнографії, Хмельницькому обласному художньому музеї, у Музеї сучасного мистецтва України, у Музеї історії міста Києва. Тобто, можемо зробити висновок, що означена тема недостатньо вивчена.

Метою дослідження є атрибуція предметів порцелянової пластики РОКМ, створення каталогу та введення до наукового обігу.

1 Школьна О. В. Фарфор-фаянс України ХХ століття: інфраструктура галузі, промислова та економічна політика, організаційно-творчі процеси: [у 2 кн.]. – Кн. 1. – Київ: Інтертехнологія, 2011. – 400 с.; Кн. 2. Частина І: Історія виробництва (середина ХVІІ – початок ХХІ століття). Таблиці. Реєстр імен провідних майстрів галузі. – Київ: ТОВ “День печати”, 2013. – 400 с.

2 Титаренко А. О. Фарфор-фаянс Волині кінця ХVІІІ – початку ХХ століття в музейних колекціях України: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 26.00.05. – Музезнавство. Пам'яткознавство. – Київ, 2014. – 18 с.

3 Ревенко Н. М. Мистецтвознавча експертиза українського фарфору-фаянсу ХІХ – початку ХХ століття в контексті розвитку художньої культури: дис. ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01. – Теорія та історія культури. – Київ, 2018. – 285 с.

4 Корусь О. П. Фарфорова пластика України кінця ХІХ – початку ХХІ століття (тенденції, художні особливості, митці): дис. ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01. – Теорія та історія культури. – Київ, 2019. – 267 с.; *Ее же*. Киевские пляжи и фарфоровые пляжницы Ольги Рапай и Оксаны Жникруп // Антиквар. – Киев, 2014. – № 7–8. – С. 92–101; *Її ж*. Твори київської скульпторки-фарфористки Оксани Жникруп у колекції Національного музею українського народного декоративного мистецтва // Науковий вісник Національного музею історії України. – Київ, 2018. – Вип. 3. – С. 443–449.

5 Марки советского фарфора, фаянса и майолики. В 2 т. – Т. 1 / [Насонова И. С., Насонов С. М., Гольский И. А., Дворкин Г. Л.]. – Москва: Издательство “Среди коллекционеров”, 2009. – 288 с.

6 Морозова О. Виставку корецької порцеляни відкрили у Рівненському краєзнавчому музеї / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prostir.museum.ua/post/42349> (дата звернення: 25.12.2019). – Назва з екрана.

З нагоди⁷ 235-річниці Корещької порцелянової фабрики (29 жовтня – 29 листопада 2019 р.) у РОКМ була проведена виставка. Під час підготовки у фондах музею було інвентаризовано посуд і порцелянову пластику фабрик у Баранівці та Городниці, і виявлено кілька неатрибутованих речей. П'ятдесят одиниць з колекції порцелянової скульптури потребували дослідження.

Під час дослідження було виявлено, що дві статуетки були виготовлені наприкінці XIX ст. Вони надійшли до музею у 1978 р. від мешканки м. Рівного, яка раніше жила у Росії. Статуетки виготовлено на заводі Гарднера в Москві, про що свідчать клейма червоного кольору. Одна з них – “Плюшкін”⁸ – створена за ілюстрацією А. Агіна “100 рисунков из сочинения Н. Гоголя “Мертвые души” (1846)⁹. Інша – “Старий на призьбі”¹⁰, яку можна зарахувати до серії народних типів, яку випускав завод Гарднера наприкінці XIX ст.

Знайдені у фондах РОКМ предмети дрібної порцелянової пластики виробництва заводів у Баранівці та Городниці виготовлені у 50–70-х рр. XX ст. Серед виробів Баранівського порцелянового заводу найцікавішою є робота Владислава Щербини “Дівчина з соняшником”¹¹, створена у кількох кольорових варіантах: дівчина у білій кофтині і в спідниці у блакитно-білу клітинку. Клеймо (яке ставилося на вироби у 1950-х рр.) – кругле, синього кольору, з написом “Баранівка”. Іншим виробом означеного заводу є скульптура “Чукча з собоєм” (інша назва – “Ескімос з ласкою”)¹² з червоним клеймом, яке ставилося у 1960-х рр.

Городницький порцеляновий завод (далі – ГПЗ) на початку XX ст. був одним з найбільших в Україні виробників малої порцелянової пластики. Як зазначає дослідниця О. Школьна, у 1920-ті рр. “...загальна панорама продукції підприємств тонкої кераміки цього часу виглядала приблизно так: 13. Кам'яномасова фігурка і дрібна пластика (Городницька фарфоро-фаянсова фабрика А. Зусмана, фабрика Брички в Полонному)”¹³. У музейній колекції порцелянової пластики ГПЗ є виріб, датований кінцем 1940-х рр. Після Другої світової війни завод випускав скульптуру “Танцююча Даринка”¹⁴, у “Каталозі фарфору, фаянсу і майолики” за редакцією Л. Ліфшиця (1940), позначену № 22¹⁵. На дні скульптури – клеймо у вигляді червоного п'ятикутника з написом “Городниця” та аббревіатурою “УФФ”, яке ставилося на виробах заводу у 1953–1957 рр. Але можна припустити, що “Танцюючу Даринку” випускали з кінця 30-х рр. XX ст.

Виробом ГПЗ є скульптурна композиція “Дружба народів”¹⁶, автором якої є Тамара Лаківна Крижанівська¹⁷ і датою виготовлення якої (за клеймом) є 1950–1960-ті рр. До складу композиції входять постаті трьох жінок – представниць Китаю, України та Індії. Ймовірно, цей предмет було виготовлено до VI-го Всесвітнього фестивалю молоді і студентів (1957), у межах якого відбувалися виставки декоративного-ужиткового мистецтва, до яких готувалися усі республіки СРСР, зокрема УРСР.

У РОКМ зберігається виготовлене на ГПЗ порцелянове погруддя Лесі Українки із дарчим написом “Трудящим Ровенщини з нагоди нагородження області орденом Леніна. Від Новоград-Волинського міського КП України. Жовтень 1967 р.”¹⁸. На погрудді – клеймо чорного кольору “ГФЗ / 1 сорт”. У фондах музею є ще одне погруддя Лесі Українки, однак виконане у бісквіті та без клейма. Вироби було створено до 100-річчя від дня народження великої української поетеси. У РОКМ зберігається виготовлений на ГПЗ настільний сувенір овальної форми із портретом Лесі Українки. На його підставці – клеймо червоного кольору¹⁹.

На початку 2000-х рр. до РОКМ було передано невеличку колекцію Ніни Заяць, яка жила у м. Рівному до 1950-х рр. У колекції переважають анімалістичні скульптурки, які за попереднього атрибутування можна зарахувати до виробів ГПЗ. Однак, оскільки клейма на них майже витерлися, цей висновок потребує уточнення.

У колекції є скульптура “Хлопчик-чукча”. При її огляді з'ясувалося, що це – виріб “Якут з книгою”²⁰ Хайтинського порцелянового заводу (м. Хайта Іркутської області, РФ). На скульптурі є клеймо, за № 737 зазначене у довіднику “Марки советского фарфора, фаянса и майолики”²¹, що дало можливість встановити час створення виробу: кінець 1940-х – кінець 1950-х рр.

У колекції порцелянової пластики РОКМ зберігаються і скульптури “Одарка”²² В. Щербини, “Баба Палажка”²³ та “Баба Параска”²⁴ О. Рапай, виготовлені на Київському експериментальному кераміко-художньому заводі. На них стоїть кругле клеймо з написом “Київ”, яким позначали вироби у 1950–1960-х рр. До творів О. Рапай належить і скульптура

7 Морозова О. Вказ. пр.

8 РОКМ. КП 18 449 / IV ф 5130

9 Старинная фарфоровая статуэтка “Плюшкин” / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.dvaveka.ru/farfor-keramika-steklo/verbilki/statuetka-plyushkin/> (дата обращения: 25.12.2019). – Название с экрана.

10 РОКМ. КП 18 449 / IV ф 5131

11 РОКМ. КП 1990 / Ф II 4286

12 РОКМ. № 20 330 / 2 доп

13 Школьна О. В. Вказ. пр. – Кн. 1. – С. 65.

14 РОКМ. КП 23 013 / IV с 5738

15 Цит. За: Школьна О. В. Вказ. пр. – Кн. 1. – С. 126.

16 РОКМ. КП 4025 / III с 4292

17 Школьна О. В. Вказ. пр. – Кн. 2. – С. 357.

18 РОКМ. КП 4059 / III с 4326

19 РОКМ. КП 1415 / IV п 6010

20 РОКМ. № 20 330 / 4 доп

21 Марки советского фарфора, фаянса и майолики... – Т. 1. – С. 243.

22 РОКМ. КП 4026 / III с 4293

23 РОКМ. КП 1992 / Ф II 4288

24 РОКМ. КП 1991 / Ф II 4287

без заводського клейма “Дівчина у вінку”²⁵, яку виробляв той же завод. Автора, назву (“Українка”) та виробника вдалося визначити за довідником І. Пелінського та М. Сафоновой “Радянський фарфор”²⁶.

У фондах РОКМ також пощастило знайти виріб О. Рапай із серії “Пляжниця”²⁷, виготовлений, як свідчить клеймо, на Полонському порцеляновому заводі. Як зазначає О. Корусь, “...ніби на манекенах демонструє художниця на фарфорових пляжницях різноманітні моделі сонячних окулярів, капелюшків, купальних костюмів, які в авторському і тиражному виконанні різними заводами (КЕКХЗ, ПЗХК, КФЗ) мали декілька варіантів дизайну розпису” (100)²⁸; “Пляжниця” з РОКМ – у жовтому купальнику та білому капелюшку з двома червоними лініями.

До рідкісних порцелянових статуеток з фондів належить “Українка, що танцює”²⁹, на дні якої в тісті зазначено номер “23”. На інтернет-аукціоні “Violiti” подібну статуетку було представлено під назвами “Наталка Полтавка” та “Українка. Руки в боки”³⁰. Виготовила її у м. Полонному артіль “Керамік” за ескізом художниці Ліни По (Поліни Михайлівни Горенштейн, 1899–1948). Художниця народилася у Катеринославі (нині – м. Дніпро), закінчила хореографічне училище і виступала у театрах Москви. Перехворівши у 1934 р., вона втратила зір і тривалий час була прикута до ліжка. Після одужання Ліна По стала скульптором і автором 120 робіт³¹.

У колекції РОКМ є зразки порцелянової пластики, авторство та місце виготовлення яких досі не вдалося з’ясувати. Найцікавішими серед них є фігурки двох солдатів у формі гвардійців початку XVII ст. та скульптурна композиція “Дівчатка у танку”.

Це, далеко, не повний огляд колекції порцелянової малої пластики у фондах РОКМ. Ми зупинилися лише на атрибутованих та найцікавіших зразках. Історію деяких виробів складно дослідити, тому що бракує інформації про осіб, як їх передали. Зазвичай, відомо тільки прізвище. Було б цікаво знати про цих людей більше. Певна кількість робіт надійшла до РОКМ з Дубенського краєзнавчого музею наприкінці 1960-х рр. Але, на жаль, це вся інформація про них.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аукцион “Violiti” / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://auction.violiti.com/99348064-ukrainka-ruki-v-boki-artel-keramik-farfor> (дата звернення: 25.12.2019). – Назва з екрана.
2. Знаменитые люди Днепропетровска и области. Деятели культуры и искусства. Лина По (Полина Михайловна Горенштейн) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tourdnep.com/content/view/1406/1333/> (дата звернення: 25.12.2019). – Назва з екрана.
3. Корусь О. Мала пластика Городницького фарфорового заводу 1940-х рр. // Мистецтвознавство України: збірник наукових праць Інституту проблем сучасного мистецтва НАМ України; редкол.: А. В. Чебикін (голова редкол.), О. К. Федорук (голов. ред.), М. І. Яковлев (заст. гол. редкол.) [та ін.]. – Київ: Фенікс, 2016. – Вип. 16. – С. 58.
4. Корусь О. Твори київської скульпторки-фарфористки Оксани Жникруп у колекції Національного музею українського народного декоративного мистецтва // Науковий вісник Національного музею історії України. – Київ, 2018. – № 3. – С. 443–449.
5. Корусь О. П. Фарфорова пластика України кінця XIX – початку XXI століття (тенденції, художні особливості, митці): дис. ... канд. Мистецтвознавства: 26.00.01. – Теорія та історія культури. Київ, 2019. – 267 с.
6. Корусь О. Киевские пляжи и фарфоровые пляжницы Ольги Рапай и Оксаны Жникруп // Антиквар. – Киев, 2014. – № 7–8. – С. 92–101.
7. Марки советского фарфора, фаянса и майолики. В 2 т. Т. 1 / [Насонова И. С., Насонов С. М., Гольский И. А., Дворкин Г. Л.]. – Москва: Издательство “Среди коллекционеров”, 2009. – Т. 1. – 288 с.
8. Морозова О. Виставку корецької порцеляни відкрили у Рівненському краєзнавчому музеї / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prostir.museum.ua/post/42349> (дата звернення: 25.12.2019). – Назва з екрана.
9. Пелинский И. А., Сафонова М. А. Советский фарфор 1917–1991. Иллюстрированный каталог-определитель с марочником заводов и ценами. – Москва: Любимая книга, 2013. – 398 с.
10. Ревенко Н. М. Мистецтвознавча експертиза українського фарфору-фаянсу XIX – початку XX століття в контексті розвитку художньої культури: дис. ... канд. мистецтвознавства: 26.00.01. – Теорія та історія культури. Київ, 2018. – 285 с.
11. РОКМ. № 20 330 / 12 доп.
12. РОКМ. № 20 330 / 3 доп.
13. РОКМ. № 20 330 / 2 доп.
14. РОКМ. № 20 330 / 4 доп.
15. РОКМ. КП 1415 / IV п 6010.
16. РОКМ. КП 18 449 / IV ф 5130.

25 РОКМ. КП 1994 / Ф П 4290

26 Пелинский И. А., Сафонова М. А. Советский фарфор 1917–1991. Иллюстрированный каталог-определитель с марочником заводов и ценами. – Москва: Любимая книга, 2013. – С. 334.

27 РОКМ. № 20 330 / 3 доп.

28 Корусь О. Киевские пляжи и фарфоровые пляжницы Ольги Рапай... – С. 92–101.

29 РОКМ. № 20 330 / 12 доп.

30 Аукцион “Violiti” / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://auction.violiti.com/99348064-ukrainka-ruki-v-boki-artel-keramik-farfor> (дата звернення: 25.12.2019). – Назва з екрана.

31 Знаменитые люди Днепропетровска и области. Деятели культуры и искусства. Лина По (Полина Михайловна Горенштейн) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tourdnep.com/content/view/1406/1333/> (дата звернення 25.12.2019). – Назва з екрана.

17. РОКМ. КП 18 449 / IV ф 5131.
18. РОКМ. КП 1990 / Ф II 4286.
19. РОКМ. КП 1991 / Ф II 4287.
20. РОКМ. КП 1992 / Ф II 4288.
21. РОКМ. КП 1994 / Ф II 4290.
22. РОКМ. КП 23 013 / IV с 5738.
23. РОКМ. КП 4025 / III с 4292.
24. РОКМ. КП 4026 / III с 4293.
25. РОКМ. КП 4059 / III с 4326.
26. Старинная фарфоровая статуэтка “Плюшкин” / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.dvaveka.ru/farfor-keramika-steklo/verbilki/statuetka-plyushkin/> (дата обращения: 25.12.2019). – Название с экрана.
27. *Титаренко А. О.* Фарфор-фаянс Волині кінця XVIII – початку XX століття в музейних колекціях України: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 26.00.05. – Музеєзнавство. Пам’яткознавство. – Київ, 2014. – 18 с.
28. *Школьна О. В.* Фарфор-фаянс України XX століття: інфраструктура галузі, промислова та економічна політика, організаційно-творчі процеси: [у 2 кн.]. – Київ: ТОВ “День печати”, 2013. – Кн. 2. Частина I: Історія виробництва (середина XVII – початок XXI століття). Таблиці. Реєстр імен провідних майстрів галузі. – 400 с.
29. *Школьна О. В.* Фарфор-фаянс України XX століття: інфраструктура галузі, промислова та економічна політика, організаційно-творчі процеси: [у 2 кн.]. – Кн. 1. – Київ: Інтертехнологія, 2011. – 400 с.

REFERENCES

1. Auktsion “Violiti” / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://auction.violity.com/99348064-ukrainka-ruki-v-boki-artel-keramik-farfor> (data zvernennia 25.12.2019). – Nazva z ekrana.
2. Znamenitye lyudi Dnepropetrovska i oblasti. Deyateli kul'tury i iskusstva. Lina Po (Polina Mikhaylovna Gorenshteyn) / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://tourdnep.com/content/view/1406/1333/> (data zvernennya 25.12.2019). – Nazva z ekrana.
3. *Korus O.* Mala plastyka Horodnytskoho farforovoho zavodu 1940-kh rr. // Mystetstvoznavstvo Ukrainy: zb. nauk prats In-t problem suchas. mystets. NAM Ukrainy; redkol.: A. V. Chebykin (holova redkol.), O. K. Fedoruk (holov. red.), M. I. Yakovliev (zast. hol. redkol.) [ta in.]. – Kyiv: Feniks, 2016. Vyp. 16. – S. 58
4. *Korus O.* Tvory kyivskoi skulptorky-farforystky Oksany Zhnykrup u kolektsii Natsionalnoho muzeiu ukrainskoho narodnoho dekoratyvnoho mystetstva // Naukovyi visnyk Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy. – Kyiv, 2018. – № 3. – S. 443–449.
5. *Korus O. P.* Farforova plastyka Ukrainy kintsia 20 – pochatku 21 stolittia (tendentsii, khudozhni osoblyvosti, myttsi): dys. ... kand. Mystetstvoznavstva: 26.00.01. – Teoriia ta istoriia kul'tury. – Kyiv, 2019. – 267 s.
6. *Korus O.* Kievskie plyazhi i farforovye plyazhnitsy Olgi Rapay i Oksanyi Zhnikrup // Antikvar. – Kiev, 2014. – # 7–8. – S. 92–101.
7. Marki sovetskogo farfora, fayansa i mayoliki. V 2 t. T. 1 / [Nasonova I. S., Nasonov S. M., Golskiy I. A., Dvorkin G. L.]. Moskva, Izd-vo “Sredi kolleksionerov”, 2009. – T. 1. – 288 s.
8. *Morozova O.* Vystavku koretskoi portseliany vidkryly u Rivnenskomu kraieznavchomu muzei / [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://prostir.museum.ua/post/42349> (data zvernennia 25.12.2019). – Nazva z ekrana.
9. *Pelinskiy I. A., Safonova M. A.* Sovetskiy farfor 1917–1991. Illyustrirovannyi katalog-opredelitel s marochnikom zavodov i tsenami. – Moskva: Lyubimaya kniga, 2013. – 398 s.
10. *Revenok N. M.* Mystetstvoznavcha ekspertyza ukrainskoho farforu-faiansu 19 – pochatku 20 stolittia v konteksti rozvytku khudozhnoi kul'tury: dys. ... kand. mystetstvoznavstva: 26.00.01. – Teoriia ta istoriia kul'tury. Kyiv, 2018. 285 s.
11. РОКМ. № 20 330 /12 dop.
12. РОКМ. № 20 330 /3 dop.
13. РОКМ. № 20330 /2 dop.
14. РОКМ. № 20 330 /4 dop.
15. РОКМ. КП 1415 / IV p 6010.
16. РОКМ. КП 18 449 / IV ф 5130.
17. РОКМ. КП 18 449 / IV ф 5131.
18. РОКМ. КП 1990 / F II 4286.
19. РОКМ. КП 1991 / F II 4287.
20. РОКМ. КП 1992 / F II 4288.
21. РОКМ. КП 1994 / F II 4290.
22. РОКМ. КП 23 013 / IV с 5738.
23. РОКМ. КП 4025 / III с 4292.
24. РОКМ. КП 4026 / III с 4293.
25. РОКМ. КП 4059 / III с 4326.
26. Starinnaya farforovaya statuetka “Plyushkin” / [Elektronnyi resurs]. – Rezhim dostupu: <https://www.dvaveka.ru/farfor-keramika-steklo/verbilki/statuetka-plyushkin/> (data zvernennya 25.12.2019). – Nazvanie s ekrana.
27. *Tytarenko A. O.* Farfor-faians Volyni kintsia 18 – pochatku 20 stolittia v muzeinykh kolektsiiakh Ukrainy: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 26.00.05. – Muzeieznnavstvo. Pam’iatkoznavstvo. – Kyiv, 2014. – 18 s.

28. *Shkolna O. V.* Farfor-faians Ukrainy 20 stolittia: infrastruktura haluzi, promyslova ta ekonomichna polityka, orhanizatsiino-tvorchi protsesy: [u 2 kn.]. – Kyiv: TOV “Den pechaty”, 2013. – Kn. 2. Chastyna 1: Istoriiia vyrobnytstva (seredyna 17 – pochatok 21 stolittia). Tablytsi. Reiestr imen providnykh maistriv haluzi. 400 s.

29. *Shkolna O. V.* Farfor-faians Ukrainy 20 stolittia: infrastruktura haluzi, promyslova ta ekonomichna polityka, orhanizatsiino-tvorchi protsesy: [u 2 kn.]. – Kn. 1. Kyiv: Intertekhnolohiia, 2011. – 400 s.

Перелік ілюстрацій:

Рис. 1. “Плюшкін”. Фабрика Гарднера. Москва. 1870-ті рр. РОКМ. Фото О. Морозової.

Рис. 2. Рапай О. “Баба Параска”. КЕКХЗ. 1950-ті рр. РОКМ. Фото О. Морозової.

Рис. 3. Крижанівська Т. “Дружба народів”. ГФЗ. 1956 р. РОКМ. Фото О. Морозової.

Рис. 4. Ліна По. “Українка, що танцює”. Артіль “Керамік”. РОКМ. Фото О. Морозової.

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 4